

UOT 398:37

K.Y.Yusifova
Bakı Mühəndislik Universiteti
keyusifova@beu.az

QƏHRƏMANLIQ DASTANLARININ TƏDQIQINDƏ TƏRBIYƏ MƏSƏLƏLƏRİ

Açar sözlər: “Koroğlu”, “Qaçaq Kərəm”, “Qaçaq Nəbi”, “Qara Tanrıverdi”, epos, dastan, tərbiyə, milli-mənəvi dəyərlər

Qəhrəmanlıq dastanları müxtəlif istiqamətli təhlillərin probleminə çevrilmişdir. Toplama, nəşr və öyrənilmə məsələsində diqqət önünə gətirilən əsas xətlərdən birini tərbiyəvi dəyərlər təşkil edir. Folklorşünaslar, tarixçilər, etnoqraflar, musiqiçilər, pedaqoqlar, psixoloqlar öz yanaşmalarında bütün mülahizələrini dastan epizodlarından çıxış etməklə əsas mahiyyəti aydınlaşdırmağa hesablamışlar. “Kitabi-Dədə Qorqud”, “Koroğlu”, “Qara Məlik”, “Qaçaq Kərəm”, “Qandal Naği”, “Qaçaq Nəbi”, “Qara Tanrıverdi”, “Səməd bəy” və s. dastanlar üzərində aparılan təhlillər bunun bariz nümunəsidir. Burada el qəhrəmanı və ona olan sonsuz məhəbbət, toplum münasibətləri, xalqın qəhrəman və qəhrəmanlıq təsəvvürləri, əxlaqi-mənəvi dəyərlərin ümumi sistemi, övlad, ailə tərbiyəsi, böyüyə hörmət və s. kimi məsələlər aparıcı xətti müəyyənləşdirir. Dastana müraciət edənlərin də təhlillərində bu əsas olan kimi görünür. Bütün bunlar qəhrəmanlıq dastanlarının tədqiqində tərbiyə məsələlərinin bir problem olaraq araşdırılma aktuallığını ortaya qoyur.

К.Я.Юсифова

ВОПРОСЫ ВОСПИТАНИЯ В ИЗУЧЕНИИ ГЕРОИЧЕСКИХ ЭПОСОВ

Ключевые слова: «Короглу», Качаг Керем», «Качаг Наби», «Кара Танверди», эпос, дастан, воспитание, национально-нравственные ценности

Героические эпосы стали предметом исследования в различных направлениях. В вопросах коллекционирования, издательства и изучения в центре внимания, как главная линия, стоят воспитательно-нравственные ценности. Фольклористы, историки, этнографы, музыканты, педагоги, психологи в своих интерпретациях опирались на различные эпизоды из героических эпосов, этим указывая на важность изучения данных фольклорных произведений. Явными примерами этому являются проведенные исследования таких дастанов, как «Китаби Деде Коргут», «Короглу», «Кара Мелик», Качаг Керем», «Гангал Наги», «Качаг Наби», «Кара Танверди», «Самед бек» и др. В сюжете этих эпосов проходит основной линией народный героизм и безмерная любовь к нему, коллективные отношения, герой и героизм в воображении народа, общая система нравственных ценностей, семья, дети, семейное воспитание, уважение к старшим и др. В работах исследователей, изучающих фольклорно-этнические произведения, эта линия явно

проходит как главная. Все вышесказанное указывает на актуальность исследования воспитательно-нравственных вопросов в народных героических эпосах.

K.Y.Yusifova

EDUCATIONAL ISSUES IN THE STUDY OF HEROIC EPICS

Keywords: *“Koroghlu”, “Gachaq Kerem”, “Gachaq Nabi”, “Gara Tanriverdi”, epos, saga, upbringing, national-moral values*

Heroic epics have become a question in various fields of analysis. One of the main courses in the collection, publication and study are educational worth. Folklorists, historians, ethnographers, musicians, pedagogues, psychologists have estimated all their considerations in order to clarify the essence of the story by speaking from the episodes of the epos. The analysis of “Kitabi-Dada Gorgud”, “Koroghlu”, “Gara Malik”, “Gachaq Kerem”, “Gandal Naghy”, “Gachaq Nabi”, “Gara Tanriverdi”, “Samad bey” and other epics is a noticeable indication of this. Issues such as the national hero and his endless love for him, social relations, heroic and heroic imaginations of the people, the general system of moral and spiritual values, children, family upbringing, respect for elders, etc. determine the main point. This seems to be the principal theme in the analysis of those who refer to the epos. All this highlights the importance of studying the issues of education as a problem in the study of heroic epics.

Məsələnin qoyuluşu: Qəhrəmanlıq dastanları və onun tərbiyəvi dəyərlər baxımından tədqiqi problemləri.

İşin məqsədi: “Koroğlu”, “Qaçaq Nəbi”, “Qaçaq Kərəm”, “Qandal Nağı” və s. dastanlarının tədqiqində tərbiyəvi məsələlərinin qoyuluş və təhlilinin ümumi aspektlərini aydınlaşdırmaq.

Qəhrəmanlıq dastanlarında tərbiyə və onun ümumi istiqamətlərinin təhlili XX əsrin əvvəlləri ilə, daha doğrusu, sovetlər dönməi ilə yeni sferaya daxil olur. Ümumiyyətlə, xalq ədəbiyyatının toplanması, nəşri və tədqiqi istiqamətində olan canlanma, Azərbaycan ziyalılarının bu prosesə bir mədəni hərəkət olaraq qoşulması, hətta təşkilatlanma (“Azərbaycanı tədqiq və tətəbbö cəmiyyəti”, “Azərbaycanı öyrənmə yolu” və s.) kifayət qədər ciddi nəticələrin əldə olunması üçün əsas oldu. H.Zeynallı, S.Mümtaz, V.Xulufu, B.Çobanzadə, H.Əlizadə, C.Əfəndizadə, A.Şaiq, S.Mümtaz, B.Behcət və s. ziyalılar gördüyü böyük işləri ilə tarix yazdılar. H.Zeynallının, V.Xulufunun, H.Əlizadənin dastanlar ətrafında söylədiyi mülahizələr, apardığı təhlillər mahiyyətə yönəlikli məsələ kimi maraq doğurur. Aşıq Hüseyn Bozalqanlıdan, Aşıq Əsəddən yazıya alınan “Koroğlu” dastanının iki qolunu və bir sıra əhvalatları V.Xulufu 1927-ci ildə nəşr etdirmişdir. 1929-cu ildə bu nəşrə daha dörd qol əlavə etməklə geniş ictimaiyyətə təqdim etmişdir. “Azərbaycanı öyrənmə yolu”nun xətti ilə çap olunan bu dastanlar H.Zeynallığının redaktorluğu ilə işıq üzü görmüşdür. V.Xulufu dastanın “Əlavə” bölməsində vurğulayır ki, “Koroğlu nağılları haqqında cürbəcür rəvayətlər vardır.

Bəzi aşıqların dediyinə görə, Koroğlu nağılı qırx gecəlik söhbətdir. Qazax qəzasının Bozalqanlı kəndi sakini aşıq Hüseyinin bildirdiyinə görə, Koroğlu nağıllarının başlıca beş qolu vardır: 1. Toqat səfəri, II Bağdad səfəri, III. Bolubəy, IV. Ərəb Reyhan, V. Ərzurum səfəri. Bunlardan biz birinci və ikincini ələ keçirə bildiyimizdən ancaq onları çap etdik. Yerdə qalanlar da çox məruf nağıllardı, onların da ələ keçiriləcəyi təbiidir” [3, s.161]. Folklorşünasın “Koroğlu” dastanına həssaslığı və toplayıb geniş ictimaiyyətə təqdim etməsi qəhrəmanlıq dastanına olan münasibətin ifadəsidir və “40 gecəlik söhbət” adı ilə vurğulaması xalq arasında ona olan sonsuz marağın təzahürüdür. Qəhrəmanlıq dastanları özlüyündə tərbiyə, əxlaq, təsir baxımından bütün parametrlərdə xalqın düşüncəsinin, tarixinin faktı olaraq yaşarlıq qazanmışdır. XIX əsr elmi-nəzəri fikrin görkəmli nümayəndəsi N.Dobrolyubov vurğulayırdı ki, “xalq ən ağır vəziyyətlərində tarixə, tarixi qəhrəmanlarına müraciət etməklə oradan güc alır və problemlərini həll edir. “Kitabi-Dədə Qorqud”, “Koroğlu” dastanları bu baxımdan xalqın müraciət etdiyi ən möhtəşəm abidələrdəndir. V.Xulufunun marağının və dastanla bağlı olanları yazıya gətirməsinin məqsədində də bunlar dayanır. Xalq qəhrəmanına xalq sevgisi etnosun bütünlükdə tarixini, əxlaq, mənəviyyat, tərbiyə, vətənpərvərlik, şəxsiyyət və cəmiyyət münasibətlərini və s. nəyi varsa hamısını əhatə eləmək gücü ilə müəyyənləşir. Bütün olanları və görmək istədiklərini öz qəhrəmanında cəmləşdirməklə onu ideallaşdırır. Məsələn, Qazan xan, Bamsı Beyrək, Buğac, Burla xatun, Koroğlu, Nigar xanım, Qaçaq Nəbi, Həcər, Qaçaq Kərəm və s. kimi el qəhrəmanlarının şəxsində olan keyfiyyətlər, formalaşmış mükəmməl təsəvvür sistemləri bunun nümunəsidir. Məsələn, xalq Koroğlunu təkcə qəhrəmanlıq keyfiyyətləri ilə fəlakətləşdirmir, həm də onu şair, aşıq, gözəl səsə malik sənətkar kimi də əbədiləşdirir. Çənlibel timsalında ideallaşdırılan mükəmməllik, birlik və ailə-cəmiyyət münasibətləri etnosun mənəviyyat zənginliyinə, törə münasibətlərinə bağlanır.

Azərbaycan dastanlarının XX əsrdə toplanması, nəşri və öyrənilməsi baxımından gərəkliliyi işlər görmüş şəxsiyyətlərdən birisi H.Əlizadədir. O, “Koroğlu” dastanının 14 qolunu toplamış və 1941-ci ildə çap etdirmişdir [4]. Burada da diqqət yetirilən məsələlərdən biri də mövzu və ideya baxımından dastanların təhlilində verilən önəmdir. Ümumiyyətlə, H.Əlizadə “Koroğlu” dastanı ilə bağlı toplanmalara qədər ustad sənətkarların yaradıcılığı ilə əlaqədar əvəzsiz toplama işləri görmüşdür. “Dastanlar və nağıllar” kitabını 1937-ci ildə nəşr etdirmişdir. “Aşıq Valeh”, “Aşıq Əmrah”, “Novruz”, “Şah İsmayıl”, “Tahir Mirzə”, “Məsum”, “Alı xan və Pəri xanım”, “İbrahim”, “Diləfruz və Xəzəngül”, “Səyyad və Sədət” [2] kimi dastan nümunələri bir bütöv olaraq H.Əlizadə tərəfindən ustadların repertuarından yazıya alınmışdır. Bunlardakı motiv və situasiyaların zənginliyi, milli-əxlaq, tərbiyə və davranış kodları və onun ümumi sistemi hər bir dastan nümunəsində aparıcı xətt kimi özünə yer alır. Dastanlar bir növ xalq pedaqogikasının əsaslı mənbəyi olma funksiyasını yerinə yetirir. Ailə institutu, sosial sferada münasibətlərin nizamı

timsalında ən klassik nümunələr dastanlara daşınır. Aşıqların repertuarında yüz illər boyunca yaşarılıq qazanan bu nümunələr həm də tərbiyə örnəyi kimi etnosun yoluna işıq tutmuşdur. “Azərbaycan sovet hakimiyyətinin ikinci onilliyi qəhrəmanlıq dastanlarının da əsaslı toplanıb nəşr edildiyi dövrdür. 1934-cü ildən sonra “Koroğlu” və “Qaçaq Nəbi” dastanlarının toplanması uğrunda yürüş başlanır. Bu illərdə Azərbaycan folklorunun toplanması sahəsində ən faydalı və məhsuldar işlərdən biri xalqımızın qəhrəmanlıq epopeyası olan “Koroğlunun toplanmasıdır” [9, s.33]. Həmin illərdə “Qaçaq Nəbi” dastanı ilə bağlı 220 səhifəlik yazı Qubadlıdan toplanaraq mətbuatda hadisə səviyyəsində qeyd edilmişdir. “Qaçaq Nəbi” dastanı 1938-ci ildə ayrıca kitab şəklində çap olunmuşdur. Ə.H.Tahirov, Ə.Axundov, A.Nəbiyev müxtəlif illərdə “Qaçaq Nəbi” dastanını nəşr etdirmişlər. Bu nəşrlərin hamısında qabardılan əsas məsələ xalqın qəhrəmanlığının, etnosa sahib durma missiyasının təlqin və təbliği məsələsi olmuşdur. Çünki etnik sistem və onun nüvəsini təşkil edən müəyyənləşmiş törə və yasaqlar bütün aspektlərdə təlim və tərbiyənin uğurluluğu ilə daşınır. Kazan universitetinin professoru Mirzə Kazım bəy bunları xalqların daha əski çağlarındakı mədəniyyət layları müstəvisində təhlilə gətirir və vurğulayır ki, “əfsanəsi olmayan xalq, rəvayəti olmayan ölkə yoxdur. Köçərilərdə bu nəsildən-nəslə şifahi şəkildə keçirilir.

Yarımmədəni xalqlarda bu nümunələr onların etiqaqlarının əsasını, yazılı ədəbiyyatının, tarixinin əsas məzmununu təşkil edir. Mədəni xalqlarda isə müqəddəs bir şey kimi onların təxəyyülü üçün zəngin qida mənbəyinə çevrilir” [3, s.36]. Köçərilərin, yarımmədəni və mədəni xalqların əfsanə, mif, rəvayət örnəkləri üzərində aparılan bu təhlillərdə etnomədəni sistemin ümumi dinamikası, tarixi-mədəni prosesin gedişi aydınlaşma məqsədi daşıyır. Bunun isə mahiyyətində həmin təsəvvürlərin etnik çevrə daxilində mənimsədilməsi, bir təsəvvür və mədəniyyət, dünyagörüşü hadisəsi olaraq yaşadılması dayanır. Çünki etnik mühitin müəyyənləşdirdiyi əxlaq və davranış klişeləri etnik şüurun pozulmaz və toxunulmaz törəsi olaraq yasaqlanır. Ona görə də Azərbaycan folklor mühitinin arsenalında mühüm bir hissəni tutan qəhrəmanlıq dastanları özündə tərbiyənin ailə-mühit çərçivəsində ciddi modellərini müəyyənləşdirir.

Dastan tədqiqatçıları, dilçilər, etnoqraflar, tarixçilər, musiqişünaslar bütün təhlillərində onların ehtiva etdiyi məzmunu, mahiyyətində qatlaşan mənəviyyat və əxlaq düsturlarına, ailə və cəmiyyət institutlarının müəyyənləşdirdiyi formullara bağlanmaqla qənaətlərini təhlil etmək yolunu tuturlar. “Qəhrəmanlıq dastanları Azərbaycan xalqının mənəvi mədəniyyətinin formalaşmasında mühüm rol oynayan şifahi xalq yaradıcılığının ayrılmaz tərkib hissəsidir. Dastanların Azərbaycan xalqının milli yaddaşının qorunub saxlanmasında, nəsildən-nəslə ötürülməsində əvəzsiz rolu vardır. Tarixin keşməkeşli dövrlərində azərbaycanlılar müxtəlif səpkili xalq dastanlarımızın ovqatına köklənmiş, ata-babalarımızın göstərdikləri qəhrəmanlıqlardan vəcdə gəlmiş, ruhlanmış, vətən uğrunda

mübarizəyə qalxmışlar.

Tarixi-etnoqrafik mənbə rolunu oynayan dastanlar etnik-mədəni varisliyi və milli yaddaşı qorumağa, etnogenez probleminin bir çox aspektlərini öyrənməyə imkan verir” [6, s.6]. Ümumiyyətlə, xalq bir bütöv olaraq milli yaddaşı, onun bütün paradigmatik məzmununu əhatə etmək gücü ilə həmişə maraq doğurmuşdur. Çünki janrın özünün bir forma olaraq sərgilədiyi rəngarənglik, məsələn, janr səviyyəsi, mifdən atalar sözü, məsəllərə, nəzmlə nəsrin əlaqələnməsi timsalında imkanlılığa, rəvayət, əfsanə motivlərini öz içərisində əks etdirə bilmək gücünə görə mühüm önəm daşıyır. Ona görə də tarixi, etnoqrafik, sözlü ədəbiyyat, xalqın etnopedaqoji və etnopsixoloji sistemlərindəki oturuşmuş şüuraltı və şüurüstü kodları müəyyənləşdirmək üçün ən əsaslı mənbədir. Bütün bunlar isə bir nitq və mədəniyyət janrı olaraq epos-dastan mühitində genişliklə özünün ifadəsini tapır. Belə olan tərzdə dastan, eləcə də digər folklor janrları tərbiyəyə yüklənir.

Azərbaycan qəhrəmanlıq dastanlarında tərbiyə və onun ümumi sistemində olan həssaslıq bütün dövrlərdə qəhrəmanlıq dastanlarının daxili zənginliyinə, janrın ehtiva etdiyi məzmunundan mətn informasiyasına qədər ciddi bir mükəmməlliklə bağlıdır. Onun sinxron və diaxron yanaşmalardakı potensialı bütünlükdə etnik sistemin təfəkkür intelleksiyasına, arxaik yaddaşdan günümüzdə daşıyılıb gətirdiklərinə bağlıdır. Dastan ümumi simmetrik formulu ilə məhz bu möhtəşəm funksiyaları yerinə yetirmək amalına köklənir. Ona görə də ayrı-ayrı dövrlərdə ayrı-ayrı elm sahələrinin dastan mühitinə marağı həmişə güclənən istiqamətdə getmişdir. XX əsrin ilk yarısında görülən işlər, toplama, nəşr və tədqiq sahəsində başlayan hərəkət özlüyündə XIX əsrin sonlarından başlayan milli oyanışın, mədəni mühitdə mövcud canlanmanın yüksələn istiqamətini səciyyələndirir. S.Mümtaz, F.Ağazadə, B.Çobanzadə, Ə.Abid, Y.V.Çəmənəmli, H.Əlizadə, B.Behcət, S.Hüseyn, H.Zeynalli, S.Hüseyn, C.Əfəndizadə, V.Xulufu və s. kimi görkəmli simalar dastanların öyrənilməsinə xüsusi həssaslıq göstərmişlər. Məsələn, XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərinin görkəmli simalarından olan B.Behcət “Qaçaq Nəbi”nin tarixi (vəsiqə və sənədlər üzrə)” əsərini xalqın qəhrəmanlıq tarixinin ən möhtəşəm hadisəsi olaraq yazıya gətirir.

Tarixçi, dinşünas, folklorçu, pedaqoq B.Behcət qaçaq hərəkətinin tarixinə, Qaçaq Nəbi ilə bağlı mənbələrə lazımı qədər bələd olan yeganə şəxsiyyət idi. Çünki həmin dövrdə Zəngəzur mahalının qazısı olmuş, çar hökuməti, Xalq Cümhuriyyəti və sovetlər dönəmi zamanını bir ziyalı olaraq yaşamışdı. Bu əsər zamanında geniş ictimaiyyətə çatdırılmamış, B.Behcətin 37-ci il repressiyası zamanı özü ilə birgə repressiya qurbanına çevrilmişdir. Son dövrlərdə, daha doğrusu, 2011-ci ildə “Qaçaq Nəbi”nin tarixi (vəsiqə və sənədlər üzrə)” əsəri ədəbi ictimaiyyətə çatdırılmışdır. “Qaçaq Nəbinin dövrü”, “Qaçaq Nəbinin yurdu”, “Qaçaqlıq və onun ümumi səbəbləri”, “Xalq Qaçaq Nəbiyə və ümumi qaçaqlara nə fikirlə baxırdı”, “Qaçaq Nəbi və onun ailə vəziyyəti”, “Qaçaq Nəbinin qaçaqlıqdan əvvəlki həyat şəraiti”, “Qaçaq Nəbi Murad qalasında”, “Camal qalası və onun

binası” və s. başlıqlar altında verilənlər bütün tərəfləri ilə tərbiyəvi mahiyyətə, xalq və qəhrəman təsəvvürünün aydınlığına xidmət edir. M.Ə.Rəsulzadə, İ.Hikmət, Ə.H.Tahirov, Ə.Axundov, M.H.Təhmasib, P.Əfəndiyev, V.Vəliyev, İ.Abbaslı, A.Nəbiyev, M.Allahmanlı və başqaları “Qaçaq Nəbi” dastanı və onun məzmun xətləri, qaçaq hərəkəti və xalq qəhrəmanı şəxsində Qaçaq Nəbinin ətrafı və s. məsələlərlə bağlı sistemli təhlillər aparmışlar.

Qəhrəmanlıq dastanlarının Azərbaycan dastan mühitində genetikasını və bir təfəkkür, mənəviyyat, əxlaq hadisəsi olaraq daşınışını təhlilə gətirən tədqiqatçılar mahiyyət müstəvisində etnomədəni şüurun mövcudluq parametrlərinə daha çox diqqət yetirirlər. Burada isə özünü göstərən ana xətt etnosun əxlaq və davranış, ideya-mənəvi tərbiyə, şəxsiyyət və cəmiyyət, toplum və fərd, ailə və ağısaqqallıq institutları səviyyəsində müəyyənlanmış tabulardır. “Bilqamis”, “Manas”, “Uralbatır”, “Canqar”, “Corabatır”, “Edige”, “Kitabi-Dədə Qorqud”, “Boz yigit”, “Oğuz Kağan”, “Koroğlu”, “Qaçaq Nəbi”, “Qndal Nağı”, Dəli Alı”, “Qaçaq Kərəm” və s. dastan nümunələrinin bütünlükdə nüvəsini təşkil edən bu düşüncə və tərbiyə modeli aparıcı və əsas olan kimi qorunur. Bəhlul Behcət şəxsiyyət-qəhrəman-xalq müstəvisində bağlantıları diqqət önünə gətirərək yazır: “Qaçaq Nəbinin tarixini yazarkən yeri gəldikcə onun xalqla rəbitəsini və dostluq əlaqələrini bəyan etmişik və bununla da xalqın Nəbini və onun dəstəsini nə dərəcədə sevdiyini də göstərmişdik.

Başqaları tərəfindən daim cəbr və istismara uğramış xalq, ümumiyyətlə, Nəbini daim öyrənir və onun hərəkətlərini izləyir və bu hərəkət və fəaliyyət nəticələrini maraqla bir-birinə yetirir və bu mübarizənin kimin tərəfinə və kimin zərərinə olduğunu aydın dərk edir və nəticələrini alqışlayır, dastanlar oxuyur və oxuduqca qoşulan bədii parçaları bir qəhrəmanlıq dastanı olaraq toylarda və başqa el yığıncaqlarında ətrafa yayırdılar.

Saz şairləri və el aşıqları öz məclislərini daha çox maraqlı keçirmək üçün ən əvvəl Qaçaq Nəbidən və onun haqında qoşulan bədii parçalardan başlayırdılar” [1, s.252]. Göründüyü kimi, ensiklopedik zəka sahibi B.Behcət öz təhlillərində Qaçaq Nəbiyə olan məhəbbətin qaynağını və böyük sevginin mahiyyətini diqqət önünə gətirir. Xalq qəhrəmanına olan sevgi və bu qəhrəmanlığı zərurətə çevirən məsələlər, xalq arasında olan əhvalatlar, hekayətlər, el sənətkarları tərəfindən qoşulan mahnılar bütün aspektləri ilə özlüyündə milli-mənəvi dəyərləri, toplumun qəhrəmanlıq təsəvvürlərini aydınlaşdırır. Nümunə üçün digər bir epizoda da diqqət yetirək: “Nəbi yoldaşlarına qarşı çox hörmətci və qayğı göstərən idi. O, bu barədə bir “Koroğlu” xasiyyəti daşıyırdı. Bununla belə onun dəstəsi çox izdihamlı olmazdı. Onun bütün hərəkətləri 20 nəfərdən çox olmayan yoldaşları ilə olurdu” [1, s.142]. Burada Qaçaq Nəbi ilə bağlı vurğulanan fikirlər və Koroğlunun xatırlanması bütünlükdə xalqın qəhrəmanlığının bir tərbiyə, etnosa sahib durmaq missiyası olaraq xatırlanması etnik milli yaddaşın mükəmməllik formulunu müəyyənləşdirir. M.Ə.Rəsulzadə “Azərbaycan tarixində qaçaq hərəkəti” adlı

məqaləsində xalq-toplum-zalım timsalında qaçaq hərəkəti ilə bağlı qənaətlərini ümumiləşdirir və bu hərəkəta xalq sevgisinin qaynağını aydınlaşdırmağa çalışır: “Azərbaycanda qaçaq hərəkəti əsasən rus çar rejiminə və yerli zülmkarlara qarşı mübarizə prosesində meydana gəlmişdir. Azəri xalqı öz gördükləri işlərlə igidlik və yenilməz qəhrəmanlıq dastanı yaradan qaçaqları sevmiş, tərifləmiş və qorumuşdur. Çünki qaçaqlar Azərbaycanın zülmədən qurtarması uğrunda mübarizə aparmışlar” (7). Bütün bunlar xalqın bədii-estetik təfəkküründə kodlaşmış sistemin “Alp-Ər Tonqa”dan, “Oğuzu Kağan”dan, “Boz Qurd”dan yaxın zamanımızın dastan nümunələrindəki qəhrəmanlıq və vətənpərvərlik anlamında tərbiyə fəlsəfəsinin ümumi axarını müəyyənləşdirir.

İşin elmi yeniliyi: “Koroğlu”, “Qaçaq Kərəm”, “Qaçaq Nəbi”, “Qara Tanrıverdi” və s. dastanların tədqiqi bir istiqamətdə milli-mənəvi dəyərlərin araşdırılması probleminin aydınlaşmasına köklənmişdir. Çünki bu nümunələr xalq pedaqogikasının enerji qaynağı olaraq mükəmməl faktura ilə müəyyənləşir.

İşin tədqiq əhəmiyyəti: Qəhrəmanlıq dastanları xalqın tarix, tərbiyə, mənəviyyat dərslidir. Onun mahiyyətində olanların aydınlaşması etnomədəni sistemin məzmunu üçün əsaslı mənbə funksiyasını yerinə yetirir. Milli-mənəvi dəyərlər toplusu olaraq onların öyrənilməsi tarixi-mədəni prosesin gedişi haqqında dolğun təsəvvür formalaşdırır və sistemli təhlillərə şərait yaradır.

ƏDƏBİYYAT

1. *Behçət B.* Qaçaq Nəbinin tarixi (vəsiqə və sənədlər üzrə). Bakı: Çıraq, 2011, 296 s.
2. Dastanlar və nağıllar / toplayıb tərtib edən H.Əlizadə. Bakı: Azərnəşr, 1937, 461 s.
3. *Казым бек Мирзе.* Мифологии персов по Фирдовси / Северное обозрение, отд. IV, СПб, 1848, с.32-43
4. Koroğlu / Vəli Xulufu nəşri. Bakı: Elm, 1999, 200 s.
5. Koroğlu / toplayan H.Əlizadə. Bakı: Azərnəşr, 1941, 226 s.
6. *Quluzadə T.* Qəhrəmanlıq dastanlarında Azərbaycan etnoqrafiyasının əksi. Bakı: Elm və təhsil, 2018, 236 s.
7. *Rəsulzadə M.Ə.* Azərbaycan tarixində qaçaq hərəkəti. [www//rasulzade.org](http://rasulzade.org).
8. *Talıbov Y., Ağayev Ə., İsayev İ., Eminov A.* Pedaqogika. Bakı: Maarif, 1993, 292 s.
9. *Umudov Q.* Azərbaycan folklorşünaslığı: tarixi, problemləri. Bakı: ADPU, 2011, 273 s.

Redaksiyaya daxil olub 28.10.2020